

Näköala sillalta

Klaus Weckrothin työ on metodologinen, sanan laajassa mielessä. Hän käsittelee mm. ongelmaa, kuinka näkökulma psykologisessa ja sosiologisessa tutkimuksessa pitäisi rajata. Jos sosiaalipsykologi tutkii esimerkiksi alkoholin käyttöä, pitäisikö hänen yrittää jollakin tavoin ottaa huomioon kaikki mahdollinen, niin fysiologiset, psykologiset kuin sosiaalisetkin juomiseen liittyvät tekijät?

Vai kuuluuko näin laaja ote vasta monitieteiselle tutkijaryhmälle? Jos kuuluu, niin kuinka esimerkiksi psykologin tuollaisen ryhmän jäsenenä tulisi rajata oma työnsä? Tulisiko eri tieteenalojen edustajien löytää yhteiseen ongelmaan jokin yhteinen näkökulma, vai olisiko parempi, jos kukin tarkastelee sitä vain omastaan ja vasta sen jälkeen kootaan nuo tarkastelut jollakin tavoin yhteen?

Kirjallisuudessa on esitetty mielipiteitä, että esimerkiksi muistia tutkiva psykologi *ei* saisi rajoittua mihinkään psykologiseen näkökulmaan, vaan hänen pitäisi rakentaa teoriansa myös fysiologisesta, kemiallisesta, lingvistisestä yms. tiedosta. Näitä käsityksiä Weckroth (s. 3—4) arvos- telee. Hänen mielestään tällainen

Lausunto Klaus Weckrothin lisen- siaatintutkimasta Ajatuksia ihmi- sen toiminnasta ja sen tutkimisesta. Sosiologian ja sosiaalipsykologian lai- tos. Tampereen yliopisto 1983.

”koko ihmisen tutkiminen ja kaik- kien toimintaan vaikuttavien teki- jöiden huomioiminen” on tuonut mukanaan eriskummallisen käsi- tyksen psykologisten lainalai- suuksien luonteesta. Hän kirjoit- taa (s. 12):

”Epäilemättä siis kaikki on yhteydessä kaikkeen ja kaikella on syynsä, mutta ainoastaan *osa* tapahtumista on selitettävissä bi- ologisten lainalaisuuksien perus- teella, osa kemiallisten perusteel- la jne. Tietyllä tavalla esimerkiksi evolutiivisten lainalaisuuksien kannalta kemialliset ja fysiikaali- set tapahtumat ovat satunnaisia. Vastaavasti sillä, että jokin mete- oriitti syöksyy aurinkokuntaan on epäilemättä selityksensä — se vain ei liity planeettojen välisiin välttämättömiin yhteyksiin, jol- loin ei myöskään voida odottaa, että tähtitiede vastaisi kysymyk- seen tämän tapahtuman syystä.”

Weckrothilla on tässä esillä sama ongelma, jota historiantutki- muksessa on pohdiskeltu jatka- malla Hempelin kuuluisaa esi- merkkiä autosta, jonka jäähdytin on yhtenä myöhäissyksyn aamu- na haljennut. Fysiikan lait selittä- vät, miksi niin kävi: Jäähdytin oli täynnä vettä, joka laajeni, kun lämpötila yöllä laski alle jääty- mispisteen.

Otakukaamme nyt, että on- nettomuudella oli tärkeitä histori- allisia seurauksia, koska auton omistanut yhteiskunnallinen vai- kuttajahenkilö ei ehtinyt ajoissa kokoukseen, jossa tehtiin kauas- kantoisia päätöksiä. On yhdyttä- vä G. H. v. Wrightin ja Eino Jutikkalan kantaan, että fysiikan lait eivät tässä selitä historian kul- kua. *Historiantutkija* voi huoletta

sanoa, että nuo historialliset vai- kutukset syntyivät sattumalta — kun erään tärkeän henkilön auton jäähdytin sattui ratkaisevalla het- kellä halkeamaan — olkoonkin että *fysiikan* kannalta tapahtuma ei ole sattuma, vaan lainmukai- nen seuraus eräistä tosiseikoista.

Myös Weckroth näyttää ajatte- levan, että esimerkiksi sosiaali- psykologin täytyy päättää, mikä on juuri hänen näkökulmansa joh- nonkin monitieteiseen ongel- maan, rajoittua siihen sekä ajatel- la muille tasoille ja muiden tietei- den piiriin kuuluvat tekijät satun- naisiksi, olkoonkin että ne noiden muiden tieteiden kannalta eivät sitä ole. Esimerkiksi mielenter- veyspsykologin pitäisi ilmeisesti ajatella, että jos jossakin kunnas- sa on paljon työttömyyttä tai har- vinaista periytyvää sairautta, hän *psykologina* voi katsoa sen johtuvan sattumasta. Edellisen ilmiön selit- täminen jääköön sosiologeille ja taloustieteilijöille, jälkimmäisen selittäminen lääkäreille ja perin- nöllisyystutkijoille. Muuten on vaarana, että sosiologisia tai lää- ketieteellisiä ongelmia aletaan virheellisesti psykologisoida.

Käytännössä psykologit kui- tenkin usein toimivat päinvas- toin, sanoo Weckroth, kirjallisuus- teen viittaillen. Ihmistä tutkitta- essa pyritään mukaan ottamaan kaikkien mahdollisten tieteiden näkökulmat — lukuun ottamatta psykologista. Kun muut tieteet kehittyvät, psykologiparka jää seisomaan kädet tyhjinä, sillä ”jos psykologiasta karsitaan pois bio- loginen, fysiologinen, lääketie- teellinen, sosiologinen, historialli- nen, kielitieteellinen ja tilastotie- teellinen aines ja lattea arkiajatte-

lu, jäljelle ei jää mitään” (s. 115). Jos tuo pitää paikkansa, ei tällaisella psykologialla ole mitään annettavaa myöskään monitieteiseen yhteistyöhön.

Olennaista ei tässä ole se, että Weckroth puhuu psykologiasta. Eräissä muissa tieteissä ongelma on varmasti suurempi ja todellisempi. Mitä esimerkiksi suomalaisesta kasvatustieteestä mahtaa jäädä jäljelle, jos siitä karsitaan pois biologinen, psykologinen, sosiologinen, historiallinen, filosofinen ja tilastotieteellinen aines sekä ”lattea arki ajattelu”?

Weckrothin ajattelua seurailen pitäisi päätellä, että monitieteisyys näyttää todellisen voimansa vasta, kun sen takana on selvä työnjako ja jokaisella osallistujalla mahdollisuus keskittää kaikki voimansa omaan tehtävään. Mutta jossain vaiheessa tarvitaan myös näkökulmien integrointia. Mikä ja kuka sitä ohjaa? Weckrothin työstä en löydä vastausvihjeitä. Ehkä integraatio nousee tai on etsittävä tuollaisen monitieteisen ongelman kanssa kentällä työskentelevien ammattikäytännöstä? Vai onko esimerkiksi koko kasvatustiede pikemmin ”integraoiva näkökulma” kuin varsinainen perustiede? Toinen tärkeä kysymys, joka Weckrothin työssä jää pohtimatta, on seuraava. Historioitsija voi ajatella fysiikan selittämät ilmiöt satunnaisiksi, koska nämä tieteet tutkivat selvästi toisistaan poikkeavia ilmiöitä. Mutta voiko psykologi ajatella sosiologiset ilmiöt satunnaisiksi — tai sosiologit psykologiset — kun yhteiskunta kuitenkin on välttämätön ”psykologisen” muodostumisessa ja yksilö välttämätön ”yhteiskunnallisen” kantajana?

Psykologian näkökulma

Weckrothin teoriassa psykologin erityinen tehtävä on pitää esillä näkökulmaa yksilöstä ”tar-

koitettujen muutosten aikaansajana” eli *subjektina* (s. 12). Tämä nostaa tutkimuksen keskiöön yksilön toiminnan, sen sisäisen rakenteen ja kehityksen. Tavoitteena on tutkia muistia, havaitsemista ja ajattelua, joita kaikkia toiminnassa tarvitaan; samoin kuin toiminnan, teon, operaation ja motiivin välillä vallitsevia yleisiä lainalaisuuksia, sellaisia jotka pätevät, olipa niiden käsitteiden konkreettinen sisältö mikä tahansa (s. 39—43).

Yleisiä käsitteitä ja suhteita ei helpostikaan löydä, jos lähdetään analysoimaan vain jotakin konkreettista ongelmaa, kuten alkoholin käyttöä. Mutta jos ensin tehdään teoreettinen analyysi, voidaan sen tulosten avulla valaista myös konkreettisia ongelmia. Tätä yksinkertaista totuutta kannattaa toistaa, koska empiristin näyttää olevan niin vaikea sitä oppia.

Ajateltakoon esimerkkinä kysymystä, kenestä voidaan sanoa, että hän on ”alkoholisti”. Kirjallisuutta tarkasteltuaan Weckroth väittää (s. 67), että pelkästään empiiristä tietä on toivotonta löytää mitään aina ja kaikissa tapauksissa paikkansa pitäviä alkoholistin tunnusmerkkejä. Asiaa ei ratkaise juotu määrä, ei krampularyyppyjen tai juopumuspidätysten tiheys, ei alkoholin aiheuttamien sairauksien etenemisaste.

Weckrothin esittämä teoreettinen ratkaisu on, että alkoholismi psykologiselta kannalta määritellään sen nojalla, mikä on alkoholin paikka henkilön motivaatorakenteessa (s. 105—107). Kirjailija, joka juo viinaa joka päivä ja vähitellen tuhoaa terveytensä, ei tältä kannalta katsoen ole ”alkoholisti”, jos hänen elämänsä hallitsevana toimintana loppuun asti on kirjoittaminen (lääketieteen näkökulmasta asia tietysti näyttää toiselta). ”Alkoholisoitunut” sitä vastoin on ih-

minen, joka juo päivittäin muuttaman keskioluen, jos hänen koko päivänsä rytmittyy näiden pullojen ajattelemisen, hankkimisen, piilottelun ja nauttimisen ympärille.

Toinen esimerkki siitä, kuinka Weckrothin käsitteet toimivat. Maslowin tarvehierarkiaa on usein tulkittu (sen laatijan tarkoitusten kannalta jossain määrin virheellisesti) ikään kuin ihmisellä olisi lupa ”itsensä toteuttamiseen” vasta, kun hänen muut asiansa ovat kunnossa eli biologiset, sosiaaliset ym. ”alemmat” tarpeet tyydytetty. Tällöin on mahdotonta ymmärtää, kuinka joku saattaa tupakoinnilla, alkoholilla ja muilla ”epäterveillä elämäntavoilla” vaarantaa terveytensä. Pitäisihän fyysisten tarpeiden tyydyttämisen, fyysisen hyvinvoinnin, olla kaiken muun perusta. On ehkä pakko ajautua mystifioivaan kuvitelmaan ”itsetuhoviestä”.

Aivan päinvastaisesta suunnasta löytyy ratkaisu katsottaessa Weckrothin tavoin, että pyrkimys olla asioihin — myös omiin asioihinsa — vaikuttava subjekti on ihmisessä hallitsevampi kuin halu olla olemassa vain fyysisenä olentona (s. 51): ”Koska subjektiivinen kehitys on hierarkisesti korkeammassa asemassa kuin organinen kehitys, on olemassaolo subjektiina ihmiselle tietystä mielessä tärkeämpää kuin olemassaolo biologisena organismina.” Ihminen esimerkiksi jatkaa tupakointia tai alkoholin käyttöä terveysriskeistä huolimatta, mikäli hän näkee, että niistä luopuminen vaarantaisi toimintaa (esim. luova kirjoittaminen), jonka kautta hän subjektiina on olemassa. Joskus subjektiina oleminen saattaa vaatia ulkoapäin asetettujen terveystennoimien tai muiden hyvää tarkoittavien rajoitusten (”terveysterrori”) rikkomista vain rikkomisen ja rajojen ylittämisen tekona (s. 52).

Weckrothin työn nimenä on ”Ajatuksia ihmisen toiminnasta ja sen tutkimisesta”. Nimi on sikäli harkittu, että Weckrothin mielestä tutkimuksen tehtävä ei ole niinkään pitää peiliä ihmisten edessä ja näyttää, että ”tällaisia te olette”, vaan ”tuottaa ajatuksia” (s. 2). Hän sanoo, että ihmisiä kiinnostaa ennen muuta se, millaisia he *voisivat olla*. Siksi tutkijan vastuu on ”uusien ideoiden tuottamisessa ihmisten käyttöön” (s. 119).

Edellä olen näytteeksi esitellyt muutamia Weckrothin työstä löydettäviä tai johdettavia ideoita. Työ ei kuitenkaan ole irtoideoiden kokoelma. Päinvastoin Weckroth yrittää kehittää yhtenäistä ja johdonmukaista teoriaa, joka peittäisi alueen psykologias-ta sosiaalipsykologian kautta sosiologiaan. Sosiaalipsykologisena tutkimuksena, jona työ on tarkastettavaksi esitetty, se edustaa tämän tieteenalan perinteistä pyrkimystä rakentaa siltaa yksilöstä yhteiskuntaan. Weckrothin teoreettinen näkemys nojaa vahvasti neuvostoliittolaisten Leontjevin ja Galperinin töihin, mutta ei missään tapauksessa ole pelkästään niiden lainailua, vaan itse hyvinkin tiukasti ja persoonallisesti läpi ajateltua. ”Sillan” perusrakenne on suunnilleen seuraava:

Ihmistä voidaan tarkastella organismina, subjektina tai persoonallisuutena. Subjektilla tarkoitetaan sellaista organismia, joka toiminnallaan aikaansaa tahdotuja muutoksia. Tämän tason, subjektina olemisen, Weckroth asettaa psykologian näkökulmaksi ihmiseen.

Kun toimintaa perustellaan toisella toiminnalla, liikutaan psykologisen alueen piirissä. Mutta jossain tulee piste, jossa on pakko astua tämän alueen ulkopuolelle. Kysyttäessä esimer-

kiksi, miksi yritän hoitaa terveyt-täni, voin antaa ”psykologisen” vastauksen: Jotta kykenisin tekemään työni paremmin. Selitän toimintaa toisella toiminnalla. Mutta mitä vastaan, kun kysytään, miksi haluat tehdä työsi paremmin? Tai Weckrothin esimerkkiä (s. 95) lainaten: ”Ihminen voi ostaa kirjan kaupasta lukeakseen sen, lukea sen suorittaakseen jonkin tutkinnon, suorittaa tutkinnon saadakseen työpaikan, mutta miksi hän tekee työtä 30 tai 40 vuotta elämänsänsä?”

Vastauksessa sarjan viimeiseen kysymykseen on astuttava yksilön toimintajärjestelmän ulkopuolelle ja viitattava hänen paikkaansa ja tehtävänsä yhteiskunnassa. Näin on noustu, Weckrothin käsitteistössä, persoonallisuuden tasolle ja tultu alueelle, jota sosiaalipsykologia tutkii. Nyt ”subjekti tulee osaksi *sosiaalista subjektia*, ’minä’ muuttuu ’meiksi’ ” (s. 96). Vasta tämän laajemman yhteyden kautta yksilön eri toiminnat asettuvat tärkeysjärjestykseen. Psykologiselta kannalta kaikki uuden oppiminen on samanarvoista, Weckroth sanoo. Vasta yhteisön jäsenenä yksilölle selviää, että esimerkiksi ”puusepäntaito on tärkeämpi kuin tanssitaito” (s. 96).

Mielekkyyden löytäminen omalle toiminnalle on kuitenkin vaikeaa, jos yhteiskunta ei ole ”sosiaalinen subjekti”, niin kuin se toimentulopakon sanelemana on ollut alkukantaisemmissa oloissa. Silloin yhteiskunnan tavat ja vaatimukset tuntuivat luonnollisilta, mutta jos yhteiskunta ei ole ”sosiaalinen subjekti”, vaatimukset tuntuvat ulko-kohtaisilta pakoilta. Ne opitaan ja niihin alistutaan, mutta ne eivät koskaan voi tulla täysin risti-riidattomaksi osaksi yksilöä itseään” (s. 111). Tässä Weckroth menee jo sosiologian alueelle. Hän rakentelee ajatustensa poh-

jalta yhteiskuntakritiikkiä ja -utopiaa, jossa niin avioliitto kuin alkoholikin nähdään vielä eräiltä osin kehittymättömän ihmisen tarvitsemaksi mutta aikanaan pois heitettäväksi sosiaalisen vuorovaikutuksen apuvälineeksi (s. 113).

Vaikka Weckrothin työtä lukiessa mieleen nousee monia vastaväitteitä ja vaikka hänen sosiologiset käsityksensä saattavat paikoin tuntua epäkriittisiltä ja naiiveilta, ne panevat myös ajatukset liikkeelle. Tässäkin hän ohjelmansa mukaisesti ”tuottaa ideoita ihmisten käyttöön”. Utopistinen lisä tuo niihin harvinais-laatuista innostavuutta näin näköalattomana aikana.

Mutta voisi näistä ideoista empiiristä työtä tekeväkin ammentaa. Kokeilla kannattaisi esimerkiksi sitä ajatusta, että toimintajärjestelmän sisäiset selitykset (”hoidan terveytteni voidakseni hoitaa työni paremmin”) pidetään selvästi erossa selityksistä, joissa hallitsevasta perustoiminnasta rakennetaan *yhteys* johonkin yksilöä laajempaan: traditioon, perheeseen ja sukuun, Jumalaan ja uskovien yhteisöön, maailman muuttamiseen ja siihen tähtäävään kansainväliseen liikkeeseen, kulttuuriin ja intellektuelleihin, yleispäteviin eettisiin arvoihin ja moraaliseen yhteisöön.

Weckrothia lukiessa mieli karkaa myös kuvittelemaan, kuinka nykyisin niin suosituissa elämäkkaari- ja elämänkriisitutkimuksissa voisi työn ideoita soveltaa. Yksilön elämänhistorian aikanaan toiminnan ”viimeinen” merkityserusta ilmeisesti muuttuu. Aluksi olisi varmaan tärkeää, että lapsi löytäisi tuon perustan perheestä, olipa se rakenteeltaan ja toiminnaltaan kuinka vajavainen tahansa. Seuraavaksi nousee nuorten oma kulttuuri, joka usein nähdään vain ulkoiseksi vaikuttajaksi, ei merkityksellisen elämän ja toiminnan konstitutiivi-

seksi elementiksi, jota se nuorelle itselleen saattaa olla. Aikuiselle vuorostaan yksilön ulkopuolisen merkityksiperustan rakentuminen on vaikeaa niiden yhteiskuntahistoriallisten muutosten vuoksi, joihin Weckroth viittaa ja jotka murentavat traditionaalista yhteistyön tai kollektiivisen toiminnan pohjaa (hävittävät ”sosiaalisen subjektin”). Jotta hyvää tarkoittavat yritykset säilyttää, elvyttää ja luoda traditiota (”kylätoiminta”; ”yhdyskuntatyö”) voisivat onnistua edes rajallisesti, täytyisi taustana olla jokin sentyyppinen laajempi käsitys, jota Weckroth hahmottelee.

Arviointi

Olen ollut mukana tarkastamassa ja hyväksymässä opinnäytteitä, joista on ollut vaikea löytää mitään ideoita tai opittavaa, olkoonkin että ne on tehty siististi ja metodologisia tapoja noudattaen. Weckrothin työ on tyystin toisenlainen. Se sisältää paljon mielenkiintoisia ja hyödyllisiä ideoita, mutta rikkoo monia hyviä tapoja.

Siinä, että työ on teoreettinen eikä sisällä tavanomaista ”empiriä”, ei mielestäni ole mitään moitittavaa. Tämäntyyppisiä töitä tarvitaan ja myös kansainvälisesti niitä arvostetaan. Kiinnostava lisä on Weckrothin radikaali käsitys erilaisen empiirisen tietoa-ineksen merkityksestä ja käytöstä tutkimuksessa. Tietämättään hän on tullut lähelle Feyerabendin metodologista anarkismia, jonka mukaan tiede edistyy ”kaikilla halutuilla tavoilla”.

Lyhyesti kertoen Weckroth katsoo, että suoritettuaan vuoden kestäneen siviilipalveluksen Lapinjärven alkoholistihuoltolassa hänelle on karttunut ns. alkoholisteista painavampaa tietoa, kuin voisi saada pintaa raapaisvilla haastatteluilla tai kyselylomakkeilla. Kun hän työssään

esittää huoltolan asiakkaiden lausumia, lausuja on aina nimeltään X eli tuosta kokemuksesta tiivistetty ja tislattu yksilö ”kuka tahansa”.

Ratkaisu on samantyyppinen, jota Matti Kortteinen on käyttänyt ylistetyssä lähiötutkimuksessaan. Kortteinen ja Weckroth ovat asiansa harvinaisen hyvin ymmärtäviä, aitoon teorianrakenteluun pyrkiviä tutkijoita, jotka käyttävät aineistoaan Kortteista lainatakseen ”teoreettisen rakenteen perustelemisessa ja illustroinnissa”. Näissä tapauksissa menetelmän sallii, mutta huonon jäljittelijän käsissä se saattaisi tuottaa kammottavia tuloksia.

Moitittavaa sitä vastoin näkisin tutkimuksen jäsentelyssä, josta en useallakaan lukemisella pysty löytämään erityisen selvää logiikkaa. Käsitteiden saaminen siitä, mitä Weckroth tarkoittaa, on vaatinut minulta paljon työtä ja kirjoittajan antamaa tukiopeutusta, enkä vieläkään ole varma, olenko häntä tässä kaikin kohdin esitellyt oikein. Kyllä tutkimuksen ideat olisi voinut selkeämmin esittää.

Myös Weckrothin viittaustyyli on vino. Tieteellisestä kirjallisuudesta hän etsii pääasiassa sellaisia lauseita ja lauseenpätkiä, jotka on helppo potkaista kumoon, ainakin jos kirjoittajan tapaan ensin irrottaa ne asiayhteydestä. Tekijä ei näytä paljonkaan haluavan tietää niistä tutkijoista, jotka ovat esittäneet samantyyppisiä kysymyksiä tai vastausyrityksiä kuin hän itse. Myönteisessä mielessä lainattaviksi eivät juuri kelpaa kuin kaunokirjalliset tekstit ja sarjakuvat, jotka nekin ovat vain illustratiivisia ja näyttävät valikoituneen melko sattumanvaraisesti. Näin työstä jää paljolti puuttumaan se dialektinen jännite, joka syntyy, kun kaksi lähellä toisiaan olevaa käsitystä asetetaan vertailuun ja ristiriita niiden välillä ratkaistaan ke-

hittämällä molemmat ylittävä idea.

Kaiken kaikkiaan työssä on paljon sellaista turhaa kohinaa, joka haittaa sanoman perillemeno ja alentaa arvolausetta. Mutta en kiellä, etteikö nuorempi ja näissä asioissa vähemmän konservatiivinen lukija voisi tulkita sitä myös kevääntulon kohinaksi muotoihinsa kangistuneessa tie-teessä.

Antti Eskola

Ilon ja tuskan juomia ja säikeitä

Ilon ja lohdun viinin pisaraa en maistanut lie yhtä-ainoaan niin, ettei tylyn tuskan käsi ois lisännyt maljaan tippaa katkeraa.

Noin runoili jo aikanaan Omar Khajjam, jonka kuolinvuodeksi on arvioitu 1121 tai 1123. Miltei samanlaisia painotuksia voi lukea nykypäivien suomalaisesta runoudesta: ilon ja lohdun juomiin liittyy tuska, katkeruus.

Viinit — alkoholipitoiset juomat — liittyvät kirjallisuuteen kaiketi koko siltä ajalta, kun kirjallisuus ja juominen on tunnettu. Raamatussa — eräänlainen runoelmahan sekin on — eräs päähenkilö muuttaa juomien lopuessa veden viiniksi. Myös suomalaisen kirjallisuuden historiaan liittyy juomalauluperinne:

Juoma janon sammuttaa,
janottakin juoda saa
kuivakaulainen.

Poikajoukko, laula, juo;
kallis omi kannu tuo
vaahtoharjainen.

(Jaakko Juteini 1816)

Jos kohta varsinaiset juomalaulut nykyään ovat kapakkain ja iskelmien renkutuksia, kyllä juominen ja juomat ovat uudenkin runouden materiaalia. Eräs kus-